TA’LIM JARAYONIDA LOYIHA METODINI QO‘LLASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА ПРОЕКТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ И МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF APPLYING THE PROJECT METHOD IN THE EDUCATIONAL PROCESS AND MECHANISMS FOR ENHANCING ITS EFFECTIVENESS

BOZOROVA MAFTUNA BURXONOVNA

Tashkent International University of Education magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada loyiha metodining didaktik mohiyati, kompetensiyaviy ta’lim bilan o‘zaro aloqasi hamda ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Loyiha faoliyatini maqsadli loyihalash, muammoli vaziyatlarni tanlash, fanlararo integratsiya, pedagogik fasilitatsiya, jarayon va natijani baholash, refleksiya hamda raqamli vositalardan foydalanish orqali samaradorlikni oshirishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlari asoslangan. Shuningdek, loyiha metodini qo‘llashda yuzaga keladigan metodik va institutsional cheklovlar ko‘rib chiqilib, ularni bartaraf etishga doir amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: loyiha metodi, loyihaga asoslangan ta’lim, pedagogik texnologiya, kompetensiyaviy yondashuv, muammoli ta’lim, fanlararo integratsiya, refleksiya, formativ baholash, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения проанализированы дидактическая сущность метода проектов, его взаимосвязь с компетентностным подходом в образовании, а также педагогические возможности развития самостоятельного мышления, творческих способностей и навыков сотрудничества обучающихся. Обоснованы организационно-педагогические механизмы повышения эффективности проектной деятельности посредством целенаправленного проектирования, выбора проблемных ситуаций, междисциплинарной интеграции, педагогической фасилитации, оценивания процесса и результатов, рефлексии, а также использования цифровых инструментов. Кроме того, рассмотрены методические и институциональные ограничения, возникающие при применении метода проектов, и предложены практические рекомендации по их преодолению.

Ключевые слова: метод проектов, проектное обучение, педагогическая технология, компетентностный подход, проблемное обучение, междисциплинарная интеграция, рефлексия, формирующее оценивание, эффективность образования.

Abstract: This article provides a theoretical analysis of the didactic essence of the project method, its relationship with competency-based education, and its pedagogical potential for developing learners' independent thinking, creativity, and collaboration skills. The organizational and pedagogical mechanisms for enhancing the effectiveness of project activities are substantiated through purposeful instructional design, the selection of problem situations, interdisciplinary integration, pedagogical facilitation, assessment of both processes and outcomes,

reflection, and the use of digital tools. Furthermore, the article examines methodological and institutional limitations arising from the application of the project method and proposes practical recommendations for overcoming them.

Keywords: project method, project-based learning, educational technology, competency-based approach, problem-based learning, interdisciplinary integration, reflection, formative assessment, educational effectiveness.

Zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri ta’lim oluvchiga tayyor bilimlar majmuasini yetkazish bilangina cheklanmasdan, unda olingan bilimlarni o‘zgaruvchan ijtimoiy va kasbiy vaziyatlarda qo‘llash, muammolarni mustaqil hal etish, dalillarga tayangan qarorlar qabul qilish va jamoada samarali faoliyat yuritish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, ta’limning mazmuni, metodlari va natijalarini qayta ko‘rib chiqish zarurati loyiha metodiga bo‘lgan ilmiy-amaliy qiziqishni kuchaytirmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta’lim olish huquqining kafolatlanishi, shuningdek, ta’lim tizimini rivojlantirishga oid qonunchilikda sifatli ta’lim va innovatsion pedagogik yondashuvlar uchun huquqiy asoslar belgilanishi mazkur metodni milliy ta’lim amaliyoti bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi [1; 2].

Loyiha metodi o‘quv faoliyatini muayyan hayotiy yoki kasbiy muammoni o‘rganish, yechim variantlarini ishlab chiqish va tekshiriladigan yakuniy mahsulot yaratishga yo‘naltiradigan didaktik yondashuvdir. Uning markazida faqat tayyor mahsulot emas, balki muammoni aniqlash, ma’lumot to‘plash, farazlarni ilgari surish, rejalashtirish, tajriba o‘tkazish, xulosalarni asoslash va natijani taqdim etishdan iborat izchil bilish jarayoni turadi. Demak, loyiha metodi oddiy referat tayyorlash yoki taqdimot qilish bilan tenglashtirilmasligi lozim: uning ajralmas belgisi ta’lim oluvchining mazmunli izlanishi va mustaqil qaror qabul qilishidir [5; 6].

Mazkur yondashuvning tarixiy-ilmiy ildizlari pragmatik pedagogika va faoliyatga asoslangan ta’lim konsepsiyalariga borib taqaladi. J. Dyui tajribani o‘rganish jarayonining muhim manbai sifatida ko‘rsatgan bo‘lsa, U. Kilpatrik maqsadli faoliyatni o‘quv jarayonining tashkiliy birligi sifatida talqin etgan [4; 5]. Biroq ularning qarashlarini bugungi loyiha metodiga aynan tenglashtirish metodologik jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi: zamonaviy loyihaga asoslangan ta’limda aniq o‘quv natijalari, baholash mezonlari, fan mazmuni va o‘qituvchining yo‘naltiruvchi roli yanada tizimli ifodalanadi [6; 7].

Loyiha metodining birinchi muhim pedagogik imkoniyati bilimlarni faol o‘zlashtirishni ta’minlashidir. An’anaviy reproduktiv mashg‘ulotlarda ta’lim oluvchi ko‘pincha mavjud ma’lumotni qayta bayon etsa, loyiha jarayonida u bilimni yangi vaziyatga ko‘chiradi, dalillarni qiyoslaydi va o‘z yechimini asoslaydi. Bunday faoliyat o‘quv mazmuni bilan amaliy ehtiyoj o‘rtasidagi aloqani kuchaytirishi mumkin. Shunga qaramay, loyiha topshirig‘ining o‘zi chuqur o‘rganishni kafolatlamaydi; mazmuniy savollar va tushunchaviy tayanchlar oldindan ishlab chiqilmagan bo‘lsa, jarayon yuzaki ijroga aylanib qolishi ehtimoli mavjud [6].

Ikkinchi imkoniyat tanqidiy va ijodiy tafakkurni uyg‘un rivojlantirish bilan bog‘liq. Loyiha faoliyatida bir nechta yechimni qiyoslash, muqobil qarashlarni tekshirish, mavjud cheklovlarni aniqlash va dalillarga asoslangan tanlov qilish zarurati yuzaga keladi. Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, ijodkorlikni faqat noodatiy g‘oya ilgari surish bilan o‘lchash yetarli emas; uning pedagogik qiymati g‘oyaning muammoga mosligi, amalga oshirish imkoniyati va asoslanganligi bilan belgilanadi. Mazkur jihat loyiha topshiriqlarini baholash mezonlariga yangilik, dalillilik va amaliy qiymat indikatorlarini birgalikda kiritishni taqozo etadi [7; 8].

Uchinchi imkoniyat kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishdir. Jamoaviy loyiha vazifalarni taqsimlash, muzokara olib borish, bir-birining fikrini tinglash, kelishmovchiliklarni konstruktiv hal etish hamda umumiy

natija uchun javobgarlikni bo‘lishishni talab qiladi. Biroq guruh bo‘lib ishlashning o‘zi hamkorlik ko‘nikmasini avtomatik ravishda rivojlantirmaydi. Har bir ishtirokchining vazifasi, individual hissasi va hisobdorligi aniqlashtirilgan taqdirdagina hamkorlik tarbiyaviy va didaktik natijaga aylanadi [8].

Loyiha metodining to‘rtinchi imkoniyati fanlararo integratsiyani amalda ro‘yobga chiqarishidadir. Real muammolar ko‘pincha bitta fan chegarasiga sig‘maydi. Masalan, ta’lim muassasasida suv resurslaridan oqilona foydalanish loyihasi ekologiya, matematika, iqtisodiyot, huquq va axborot texnologiyalari bo‘yicha bilimlarni birlashtiradi. Bunda integratsiya turli fan nomlarini bir topshiriqqa jamlash emas, balki har bir fan vositasida muammoning alohida jihatini tushuntirish va yagona asosli yechimga erishish jarayoni sifatida tashkil etilishi kerak.

Loyiha metodining samaradorligini baholashda “faollik” va “natijadorlik” tushunchalarini farqlash muhim. Mashg‘ulotda o‘quvchilarning ko‘p harakat qilishi yoki qiziqarli taqdimot namoyish etishi bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarning rivojlanganini mustaqil isbotlamaydi. Samaradorlik o‘quv maqsadlariga erishish, o‘zlashtirilgan bilimni yangi vaziyatga ko‘chira olish, loyiha mahsulotining sifati, mustaqil ishlash darajasi va reflektiv o‘sish kabi bir nechta ko‘rsatkichlar orqali aniqlanishi maqsadga muvofiq [6; 9].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, degan umumlashtiruvchi hukmni faqat maxsus empirik ma’lumotlar bilan asoslash mumkin. Mazkur maqola doirasida esa ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish loyiha metodining natijadorligi uni qanday loyihalash va boshqarishga sezilarli darajada bog‘liq, degan nazariy xulosaga kelish imkonini beradi. Xususan, tizimli adabiyotlar sharhlarida o‘qituvchi tayyorgarligi, aniq yo‘riqnoma, baholash tizimi hamda tashkiliy resurslar muhim shartlar sifatida qayd etiladi [9].

Samaradorlikni oshirishning dastlabki mexanizmi maqsad va natijalarning konstruktiv muvofiqligini ta’minlashdir. O‘qituvchi avvalo loyiha yakunida qanday tushuncha, amaliy ko‘nikma va munosabat shakllanishini belgilaydi; keyin shu natijani namoyon etadigan faoliyat va baholash usullarini tanlaydi. Masalan, “huquqiy madaniyatni oshirish” kabi umumiy maqsad o‘rniga “muayyan huquqiy muammoni normativ manbalar asosida tahlil qilish, uchta yechimni qiyoslash va asoslangan tavsiya ishlab chiqish” kabi kuzatiladigan natijani belgilash baholashning aniqligini oshiradi.

Ikkinchi mexanizm loyiha muammosini tanlash va murakkablik darajasini moslashtirish bilan izohlanadi. Muammo ta’lim oluvchining yosh xususiyatlari, tayyorgarligi, mavjud resurslari va fan dasturiga muvofiq bo‘lishi kerak. Haddan tashqari sodda topshiriq tadqiqotchilik faolligini cheklaydi, ortiqcha murakkab vazifa esa mustaqil faoliyat o‘rniga o‘qituvchi yoki tashqi yordamga qaramlikni kuchaytiradi. Shu sababli loyiha pasportida asosiy savol, kutiladigan mahsulot, vaqt chegarasi, manbalar, bosqichlar va muvaffaqiyat mezonlari oldindan belgilanadi [7].

Uchinchi mexanizm bosqichma-bosqich pedagogik qo‘llab-quvvatlashdir. Boshlang‘ich bosqichda o‘qituvchi muammoni aniqlashtirish va manba bilan ishlash bo‘yicha namunalar beradi; keyingi bosqichlarda maslahat hajmini kamaytirib, tashabbusni ta’lim oluvchiga o‘tkazadi. Bunda pedagogning roli ma’lumotni tayyor holda uzatuvchidan faoliyatni loyihalovchi, savol beruvchi, fikr-mulohaza bildiruvchi va ilmiy halollikni nazorat qiluvchi fasilitatorga o‘zgaradi. Qo‘llab-quvvatlashning me’yori ta’lim oluvchining ehtiyojiga qarab moslashtirilishi lozim [6; 8].

To‘rtinchi mexanizm loyiha faoliyatini maqsadli bosqichlarga ajratishdir. Tashkiliy model sifatida muammoni belgilash, dastlabki diagnostika, rejalashtirish, ma’lumot yig‘ish, yechimni ishlab chiqish, oraliq ekspertiza, mahsulotni takomillashtirish, ommaviy taqdimot va yakuniy refleksiya ketma-ketligini taklif

etish mumkin. Ushbu model qat’iy chiziqli emas: oraliq tekshiruvda yangi dalillar aniqlansa, ishtirokchilar oldingi bosqichga qaytib, faraz yoki rejasini qayta ko‘rib chiqishi tabiiy hisoblanadi.

Beshinchi mexanizm baholashning ko‘p komponentli tizimini yaratishdan iborat. Yakuniy mahsulot bilan bir qatorda tadqiqot jarayoni, manbalardan foydalanish madaniyati, individual hissa, jamoaviy hamkorlik va refleksiya ham baholanishi zarur. Masalan, namunaviy rubrikada muammoni anglash va nazariy asoslashga 20 foiz, tadqiqot va dalillarning sifatiga 25 foiz, yechimning amaliy qiymatiga 20 foiz, hamkorlik va individual hissaga 15 foiz, taqdimotga 10 foiz hamda refleksiyaga 10 foiz ajratish mumkin. Ushbu ulushlar universal standart emas, balki fan va ta’lim bosqichiga moslashtiriladigan mualliflik taklifidir.

Baholashning shaffofligini kuchaytirish uchun diagnostik, formativ va summativ baholashni o‘zaro bog‘lash talab etiladi. Dastlabki diagnostika boshlang‘ich tayyorgarlikni aniqlaydi; formativ baholash oraliq fikr-mulohaza va tuzatish imkonini beradi; summativ baholash esa belgilangan natijalarga erishish darajasini qayd etadi. Loyiha kundaligi, oraliq hisobot, tengdoshlar fikri, o‘zini o‘zi baholash varaqasi va himoya savollari birgalikda qo‘llanganda faqat chiroyli mahsulotga asoslangan subyektiv baholash xavfi kamayadi [8; 9].

Oltinchi mexanizm raqamli pedagogik muhitni maqsadli tashkil etishdir. Onlayn hamkorlik platformalari, elektron portfoliolar, ma’lumotlarni vizuallashtirish dasturlari va simulyatsiyalar loyihaning ayrim bosqichlarini samaraliroq boshqarishga yordam berishi mumkin. Biroq raqamlashtirishni pedagogik maqsadning o‘rniga qo‘yish xatodir: texnologiya o‘quv natijasiga xizmat qilishi, ma’lumotlar ishonchliligi, shaxsga doir ma’lumotlar muhofazasi, mualliflik huquqi va akademik halollik talablariga muvofiq qo‘llanishi lozim. O‘zbekistonda raqamli transformatsiya bo‘yicha strategik yondashuvlar ta’lim amaliyotida bunday vositalarni oqilona integratsiya qilish uchun umumiy siyosiy kontekst yaratadi [3].

Yettinchi mexanizm loyihalarni real ijtimoiy buyurtma va kasbiy amaliyot bilan bog‘lashdir. Ta’lim muassasasi mahalla, kutubxona, ishlab chiqarish korxonasi, nodavlat tashkilot yoki davlat muassasasi bilan hamkorlikda muammoli vaziyatlarni tanlashi mumkin. Masalan, pedagogika yo‘nalishida inklyuziv dars uchun didaktik material, huquqshunoslik yo‘nalishida aholiga mo‘ljallangan sodda huquqiy qo‘llanma, ekologiya yo‘nalishida resurslardan foydalanish bo‘yicha monitoring loyihasi ishlab chiqilishi mumkin. Bunday aloqalar loyiha mahsulotining tashqi foydalanuvchisi va amaliy ahamiyatini aniqlashtiradi.

Sakkizinchi mexanizm pedagoglarning metodik kompetensiyasini rivojlantirish bilan bog‘liq. Loyiha metodini samarali tatbiq etish uchun o‘qituvchi muammoli savollar tuzish, fanlararo mazmunni muvofiqlashtirish, vaqt va resurslarni rejalashtirish, jamoaviy ishni boshqarish, rubrika ishlab chiqish hamda reflektiv muhokama o‘tkazish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Shu bois malaka oshirish mashg‘ulotlarida tayyor ma’ruzadan ko‘ra namunaviy loyiha pasportini tuzish, uni sinovdan o‘tkazish va hamkasblar bilan tahlil qilish kabi amaliy formatlarga ustuvorlik berish maqsadga muvofiq [9].

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, loyiha metodini ta’lim tizimiga joriy etishda ayrim cheklovlarni ham e’tibordan chetda qoldirmaslik zarur. O‘quv yuklamasining yuqoriligi, vaqtning cheklanganligi, guruhlar sonining ko‘pligi, moddiy-texnik ta’minotdagi tafovutlar va baholashning subyektivligi loyiha sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ayrim ishtirokchilarning faoliyatda ustunlik qilishi, boshqalarning passiv qolishi hamda tashqi manbalardan tanqidiy tekshiruvsiz foydalanish ehtimoli ham mavjud. Bu holatlar loyiha metodidan voz kechish uchun emas, balki uni differensiallashtirish, aniq rollar belgilash va monitoringni kuchaytirish uchun asos bo‘lishi lozim [7; 9].

Samaradorlikni ilmiy asosda o‘rganish uchun taqqoslanadigan ko‘rsatkichlarga tayanadigan tadqiqot dizayni talab etiladi. Jumladan, loyiha

metodidan oldin va keyin bilimni qo‘llashga oid topshiriqlar natijalarini qiyoslash, baholash rubrikalarining ishonchliligini tekshirish, o‘quv portfoliolarini tahlil qilish va ishtirokchilarning fikr-mulohazalarini yig‘ish mumkin. Agar nazorat guruhi tashkil etilsa, guruhlarning boshlang‘ich tayyorgarligi, dars soati va o‘qituvchi omili hisobga olinishi zarur. Mazkur maqolada bunday tajriba o‘tkazilmaganligi sababli aniq foizli o‘sish yoki sababiy ta’sir haqida da’vo ilgari surilmaydi.

Maqola doirasida bildirilgan tahlillardan kelib chiqib quyidagi yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

birinchidan, ta’lim dasturlarida loyiha natijalarini fan kompetensiyalari bilan bog‘lovchi metodik xaritalarni ishlab chiqish;

ikkinchidan, har bir loyiha uchun yagona minimal pasport va moslashuvchan baholash rubrikasini joriy etish;

uchinchidan, pedagoglar o‘rtasida fanlararo loyiha laboratoriyalarini tashkil qilish;

to‘rtinchidan, o‘quvchi yoki talabaning individual hissasini portfoliolar orqali hujjatlashtirish;

beshinchidan, loyiha natijalarini tashqi ekspertlar va amaliy hamkorlar ishtirokida muhokama qilish; oltinchidan, samaradorlikni muntazam diagnostika va refleksiya asosida takomillashtirib borish.

Umumiy xulosa qilib aytganda, loyiha metodi ta’lim oluvchini bilimni passiv qabul qiluvchi subyektdan muammoni mustaqil o‘rganuvchi, dalillarni baholovchi va amaliy yechim ishlab chiquvchi faol ishtirokchiga aylantirish uchun salmoqli pedagogik imkoniyatlarga ega. Uning samaradorligi esa metod nomi yoki yakuniy taqdimotning tashqi ko‘rinishi bilan emas, balki o‘quv maqsadlarining aniqligi, topshiriqning mazmuniy chuqurligi, pedagogik qo‘llab-quvvatlash sifati, shaffof

baholash va refleksiyaning izchilligi bilan belgilanadi. Shunday ekan, loyiha metodini alohida innovatsion tadbir sifatida emas, ta'lim mazmuni, tashkil etilishi va baholash tizimi bilan uzviy bog'langan kompleks didaktik mexanizm sifatida rivojlantirish maqsadga muvofiq. Mazkur yondashuv kompetensiyaviy ta'limning amaliy natijadorligini oshirish, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy mas'uliyatli mutaxassislarni tayyorlash uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023-yil 30-aprel)

2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ–637-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. 2020-yil 5-oktabr, PF–6079-son.

4. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.

5. Kilpatrick W. H. The Project Method: The Use of the Purposeful Act in the Educative Process // Teachers College Record. 1918. Vol. 19. No. 4. P. 319–335.

6. Blumenfeld P. C., Soloway E., Marx R. W., Krajcik J. S., Guzdial M., Palincsar A. Motivating Project-Based Learning: Sustaining the Doing, Supporting the Learning // Educational Psychologist. 1991. Vol. 26. No. 3–4. P. 369–398.

7. Thomas J. W. A Review of Research on Project-Based Learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation, 2000.

8. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // The Clearing House. 2010. Vol. 83. No. 2. P. 39–43.

9. Kokotsaki D., Menzies V., Wiggins A. Project-based learning: A review of the literature // Improving Schools. 2016. Vol. 19. No. 3. P. 267–277.